

Archiv Národního muzea představuje: Osobní fondy Antonína Friče a Bohuslava Jiruše¹

KATEŘINA PAŘÍZKOVÁ

ABSTRAKT: The National Museum Archives presents: The personal collections of Antonín Frič and Bohuslav Jiruš

Two major figures who worked in the service of the National Museum at the end of the 19th century, and both of whom left their written estates in the museum archives, documenting their professional development and career progression in the museum. Antonín Frič began in the museum as a student of law and was eager to provide help free of charge in ordering, and especially growing the natural collections when they were still in the old museum on Na Příkopě. Sixty years later, he ended his work for the museum as an university professor and director of the zoological and paleontological collection of the Museum of the Kingdom of Bohemia. At that time, he was very reluctant to hand over his collection to his successor. The second figure is nobleman, Professor Dr. Bohuslav Jiruš. His work at the museum during his student years is not documented, but since he studied at the medical faculty, we can assume that he did work there. He began working for the Museum of the Kingdom of Bohemia as an elected member of the governing commission, when he was Professor of Botany and Pharmacology, working as an inspector of the botany collections, and he was subsequently repeatedly elected as Secretary until his death.

KEY WORDS: National Museum – Nature Science – Zoology – Paleontology – Farmakology – Antonín Frič – Bohuslav Jiruš

CONTACTS: PhDr. Kateřina Pařízková, Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, Praha 7; katerina_parizkova@nm.cz

V letošním roce vycházejí v Národním muzeu dva monotematické sborníky – historická řada se věnuje osobě prof. dr. Bohuslava Jiruše, zatímco přírodovědci si připomínají 100. výročí úmrtí prof. dr. Antonína Friče. Písemnou pozůstalost po těchto dvou významných osobnostech, které byly svým životem a prací pro Národní muzeum velkým přínosem, opatruje Archiv Národního muzea.² Farmakolog Bohuslav Jiruš a všestranný přírodovědec Antonín Frič byli vrstevníky, které mnohé v jejich životě spojovalo, proto není divu, že se nakonec ve svém profesním životě potkali na půdě Musea království Českého (dále v textu jako Muzeum). Osudy dvou mužů, kteří tak říkajíc pro Muzeum žili a dýchali, se velmi shodují. Oba se narodili v první polovině 19. století, věkový rozdíl mezi nimi byl pouhých devět let. Oba pocházeli z významné a vážené rodiny, byli existenčně zajištěni. Vystudovali

1 Tato práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum – DKRVO, IČ 00023272, 2013/23.

2 Archiv Národního muzea (dále ANM), fond Antonín Frič (1832–1913), NAD 152; fond Bohuslav Jiruš (1841–1901), NAD 198, tento fond není dosud zpracován.

stejnou lékařskou fakultu na Karlo-Ferdinandově universitě v Praze, pravda, Frič tak učinil s menší oklikou přes práva, která právě pro studium medicíny opustil. Lékařskou fakultu proto absolvovali krátce po sobě, Frič v roce 1860, Jiruš 1865, resp. 1866. Byli jmenováni řádnými profesory, Frič vyučoval od roku 1871 v Praze, Jiruš odjel roku 1875 na univerzitu do Záhřebu a na pražskou lékařskou fakultu se vrátil až na podzim roku 1886. V tomtéž roce se stal Frič děkanem na filosofické fakultě. Jiruš byl děkanem lékařské fakulty zvolen až v roce 1893. Fričovi se ještě podařilo dosáhnout rektorského úřadu. Během svého života se stali členy významných učených společností a nositeli řady vysokých vyznamenání. Jejich profesní a mnohdy i osobní život byl úzce spjat s Národním muzeem, které oba různou formou finančně podporovali a po své smrti odkázali Muzeu některý, resp. celý svůj majetek.

Prof. MUDr. Antonín Frič

(30. 7. 1932 – 15. 11. 1913)

Pozůstalost Antonína Friče byla převzata Archivem Národního muzea z Literárního archivu, některé písemnosti byly převzaty a zařazeny do fondu z paleontologického oddělení Národního muzea. Část rodinného archivu byla do NM předána v roce 1973 Fričovou vnučkou Antonii Loskotovou. Písemná pozůstalost je uložena v osmnácti kartonech a celou jejich třetinu tvoří Fričova bohatá osobní i úřední korespondence. Podstatná část korespondence, ta nejvýznamnější, byla samotným Fričem vlepna do rodinných Pamětních knih, kterých je celkem pět a jsou mezi badateli zatím nedoceneným materiálem ke studiu života vědeckého pracovníka v druhé polovině 19. století. Zbytek Fričova písemného fondu v ANM tvoří biografický materiál a osobní památky, dále jeho přípravné práce, články, fejetony, přednášky a tisky. Celý jeden karton přináší upomínky na zoologovu práci v Muzeu království Českého v Praze a v regionálním muzeu, založeném Fričem v Lázních Bělohrad. Velkou cenností jsou ve fondu uložené originály Fričových kreseb a návrhy tabulek s přírodninami všeho druhu, určené pro jeho knihy a učebnice. (Obrázek 1)

Prof. MUDr. Antonín Frič docházel do Muzea království Českého ještě jako student, který zběhl ze studií práv na lékařskou fakultu. Předpokládáme, že se ještě podíval do sbírek umístěných na Hradčanech, ale pracovat začal od roku 1849 v nové budově v Nostickém paláci na Příkopě, kam Muzeum v roce 1846 přesídlilo.³ Frič, vášnivý ornitolog, věnoval Muzeu svou sbírku ptactva, kterou započal již v dětských letech. O jeho zálibě v ornitologii svědčí především dochované lovecké deníky z let 1844–1849⁴, v Pamětních knihách se objevují formuláře každoročně vydaných zbrojních pasů. Kniha výdajů, nazvaná *Pořádnosti*, z let 1847–1951,⁵ usvědčuje mladého ornitologa z prodeje masa ze zastřelených ptáků. Za takto utržené peníze si kupoval pomůcky potřebné k vycpávání, jako například skleněné oči, špendlíky, dráty, lahvičky nebo koudel. První zprávu o tom, které své vycpaniny Muzeu věnoval a tak rozšířil jeho sbírky, přednesl veřejnosti v roce 1850 prostřednictvím Časopisu Muzea království Českého.⁶

3 Pro veřejnost byla tato budova otevřena až v roce 1850 a sloužila jí až do roku 1893. Historii a popis tohoto bývalého muzejního paláce najdeme v kapitole Věda na Příkopě knihy Karel SKLENÁŘ, *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*, Praha 2001, s. 207 an.

4 ANM, fond A. Frič, Pamětní kniha 3 (dále PK), *Deník Wiražení střelby*, fol. 40, fol. 45, fol. 46 a fol. 62; tamtéž *Knižka honby 1847–1849*, fol. 57.

5 ANM, fond A. Frič, PK č. 3, *Pořádnosti Antonína Friče od roku 1847–1848–1849–1851*, fol. 64.

6 Časopis Muzea království českého (dále ČNM), roč. 24, sv. IV, s. 633.

V září roku 1851 složil Frič maturitu na Akademickém gymnáziu pražského Starého města a na přání otce nastoupil ke studiu práv.⁷ Od tohoto roku se stal pravidelným přispěvatelem ČNM, který mu otiskl dva první články. *České ptactvo* – jedná se o soupis ptáků, kteří sídlili v Čechách či do Čech přilétali, vyhotovený v tříjazyčné verzi, tedy české, latinské a německé.⁸ Druhý článek *Navedení ke zřízení sbírek živočišných* popisuje potřebu zřízení sbírek vycpanin pro různé instituce, tedy především školy a muzea a radí, jak tyto sbírky vytvořit. Nabízí přehled k tomu potřebných nástrojů a materiálu, postupu práce a navrhuje způsoby, jak takto vytvořené sbírky následně uložit.⁹ Podklady a zkušenosti pro napsání tohoto článku nasbíral teprve osmnáctiletý Frič v Muzeu, kam již dva roky pravidelně docházel! Půl roku po složení maturitní zkoušky, v lednu 1852, požádal o oficiální přijetí do Muzea království Českého. Byl přijat jako asistent zoologie a to bez nároku na plat.¹⁰ Hned na jaře odjíždí na několik týdnů do jižní Evropy sbírat zkušenosti a materiál, tehdy hlavně ptactvo. Z cest píše otci řadu dopisů, ve kterých se zmiňuje o své práci pro Muzeum, o nových přírůstcích a omlouvá se, že pro množství práce s vycpáváním nemá čas posílat více písemných zpráv. „*Saegr, Lokaj a ostatní známi at' se na mne nehorší, že nic jim nepíší o sobě, pomni ale, že jest lepší, když stáhnu o jednu volavku víc*“.¹¹ Tehdy procestoval dle zachovaného cestovního pasu jižní Maďarsko, Banát a knížectví Srbské.¹² Na cestě byl od 19. března do 28. května 1852 a jejím výsledkem bylo rozšíření muzejních sbírek o 109 kusů ptáků, 20 druhů lastur a hlemýžďů, 3 druhy ryb, 9 želv a několik set brouků.¹³ Krátce po svém návratu odcestoval do Karlových Varů, kde pro muzejní sbírky ptactva pomohl obstarat v dražbě část přírodovědné sbírky barona Feldegga,¹⁴ o čemž neopomněl otce nadšeným dopisem informovat, včetně žádosti, aby mohl ve Varech zůstat déle a pomáhat s organizací dražby. Tehdy mu ještě otec vyčítal jeho vedlejší zájmy o zoologii a žádal jej, aby se vrátil ke své práci, tedy ke studiu práv. U Friče však zájem o zoologii převážil a otce neposlechl. Z jeho poznámky, uchované v Pamětní knize je zřejmé, jak mu ležel osud muzejních sbírek na srdci. „*Rok 1853 počíná se opět příznivým ukazovati z ohledu na rozmnožení sbírky živočišné. První příčinu zavdal příchod obchodníka v přírodninách pana Sellmana, kterýžto množství převzácných lastur, korálů, hmyzu, obojživelníků, savců a spolu i ptáků ku prodeji a k výstavě do Prahy přivezl. Dobrotivostí několika pánů sebrala se značná část peněz, za kterouž pan prof. Reuss a p. kustod Dormitzer pro sbírku nejpotřebnější kusy zakoupili. Těž výměnou za dublety indických brouků se převzácné druhy nabyly*“.¹⁵ Následuje výčet získaných přírůstků s adjektivy jako překrásný, vzácný, zajímavý. Že byl Frič k potřebám Muzea finančně více než štedrý, dokazuje další jeho počín. Sestavil a vlastním

7 JUDr. Josef Frič (1804–1876) byl významným pražským právníkem a pravidelným přispěvatelem Muzea království Českého.

8 ČNM, roč. 25, sv. I., 1851, *České ptactvo*, s. 147–154.

9 ČNM, roč. 25, sv. III., 1851, *Navedení ke zřízení sbírek živočišných*, s. 3–29.

10 Sdělení Výboru musea z roku 1852, že Frič je přijat za bezplatného asistenta – ANM, fond A. Frič, Pamětní kniha 3, s. 71.

11 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 73, A. Frič otci, květen 1852. Původní pravopis u této i u následujících citací z Fričových zápisků a korespondence byl upraven v případě y a i na současný, dále byla doplněna interpunkce, jinak byl způsob psaní i pravopis ponechán.

12 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 79. Pas byl vydán v Praze 11. března 1852 na dobu tří měsíců. O cestě do Banátu vydal v roce 1853 článek v časopise Cabanis Journal für Ornithologie, *Reise nach dem Banate*, s. 370; český *Cesta do Banatu*, *Živa* 1853, č. IV., V. a VI.

13 ČNM, roč. 26, sv. I., s. 189.

14 Sběrka barona Christofa Feldegga, vojáka a přírodovědce, obsahovala tehdy 4549 ptáků a více než 3000 koryšů. *Riegrův slovník naučný*, Praha 1863, díl 3, s. 47.

15 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 84.

Obrázek 1 – Olejový portrét A. Friče z roku 1902 od Augustina Vlčka visel dlouhá léta v expozici zoologie v 2. patře HM NM. Dnes uložen v depozitáři v Horních Počernicích. (foto Lenka Lesenská, 2013)

nákladem vydal v roce 1854 katalog s názvem *Seznam ssavectva a ptactva českého museum v Praze*, (též německy: *Catalog der Säugethiere und Vögel des böhmischen Museums zu Prag*), který byl po schválení správním výborem muzea prodáván přichozím návštěvníkům jako průvodce zoologickými sbírkami.¹⁶ V samém závěru roku 1854 požádal asistent Frič o uvolněné místo po zemřelém kustodovi M. Dormitzerovi. Ve své žádosti oznámil výboru, že se nově zapsal na fakultu medicíny a vyměnil tak práva za přírodní vědy, ačkoliv by jako právník mohl očekávat lepší materiální zabezpečení a tedy i pohodlnější život. Studium zoologie označil za svůj hlavní úkol, a proto také nabídl své služby Muzeu. Očekával, že obdrží stejný plat, jaký pobíral za svou práci jeho předchůdce a zůstanou mu zachovány výhody bydlení a otopu tak, jak je sám Frič dosud v budově Muzea užíval.¹⁷ Správní výbor na svém zasedání dne 5. prosince 1854 Fričovu přání vyhověl a přijal jej za kustoda zoologických sbírek s platem 300 zlatých a možností dál bydlet v Muzeu.¹⁸ Tehdy měl Frič před

16 Fričova žádost, adresovaná správnímu výboru muzea ještě v německém jazyce, je datovaná 4. března 1854, ANM, fond Registratura Národního muzea (dále RNM), Pod. 8/3 1854, č. 101. Názvy katalogu jsou převzaty z bibliografie A.F., vydané v publikaci *Antonín Frič. Vzpomínky k sedmdesátým narozeninám*, Praha 1902, s. 81.

17 ANM, fond RNM, rok 1854, bez čísla jednacího.

18 ANM, fond RNM, rok 1854, Protokoll der Sitzung des Verwaltungs-Ausschusses des Museums des Königreiches Böhmen am 5. Dezemb. 1854, § 6.

sebou ještě dalších pět let studia na lékařské fakultě, potvrzení o jeho imatrikulaci bylo vydáno 14. prosince 1854, závěrečné vysvědčení se soupisem absolvovaných předmětů 29. června 1859. Promován byl v Karolinu 5. května 1860.¹⁹

Ještě v průběhu studia, v lednu 1856, požádal Frič v Muzeu o tříměsíční dovolenou, jeho žádosti bylo vyhověno, a tak mohl během měsíce března – května cestovat a sbírat materiál v Jižní Dalmácii. Z cest opět posílal svému otci nadšené zprávy o dalších přírůstcích do sbírek. Praktický a obchodním duchem nadaný Frič nejen že dovezl z cesty po Chorvatsku, Dalmácii a Černé Hoře velké množství materiálů, kterým doplnil muzejní sbírky, ale také materiál, ze kterého následně vytvořil sbírkové kolekce, obsahující 30 exponátů ryb a dalších 10 mořských živočichů. Pro prodej těchto kolekcí nechal zhotovit tištěný litografický list a jeho prostřednictvím nabízel od listopadu roku 1856 přírodniny různým institucím, což svědčí o jeho nebývalém obchodním nadání.²⁰ Nutno poznamenat, že svoje cesty si Frič financoval sám, většinou za pomoci svého otce, Muzeum mu poskytovalo peníze pouze na nákup některých sbírkových předmětů.

Po promoci na lékařské fakultě odjel Frič na studijní a pracovní cestu po evropských muzeích. Začal v květnu v Mnichově, odkud pokračoval do Štrasburku, pak odcestoval do Paříže. Podle dopisů, které odsud poslal do Prahy, se mu město velice líbilo, ale co do obsahu zdejších sbírek a přírodnin zde získaných byl velmi zklamán. Vše si vynahrail pár dní na to ve francouzském přístavním městě Diéppe, kde pilně sbíral materiál pro Muzeum a odkud vypravil do Prahy bednu a soudek zpracovaných vzorků. Po několika šťastných dnech strávených u moře odcestoval do Londýna. Do Prahy odtud poslal dalších 15 beden materiálu s podmínkou „*ale nemohou být vypakované, pokud nepřijedu sám domů*“.²¹ Po jejich odeslání se mu podařil další velmi dobrý obchod. „*Za peníze, které mne hrabě Desfours poslal, poštětilo se mne koupit mladého Gorylu! Opici nejbližší člověku (celou v líhu!). Prosím snažně, by se to v Novinách co možná slavně a brzy, s Desfourovým jménem, oznámilo*“.²² Několik týdnů strávil Frič ve společnosti profesora dr. Saltra, se kterým odjel na „*exkursi*“ do západní Anglie, kde se věnovali studiu zkamenělin (Obrázek 2). To byl zřejmě zárodek Fričova přechodu od zoologie k paleontologii, od živých k již nežijícím. Do Prahy se vracel přes Rotterdam, Leiden, Amsterdam (zde se oproti svému plánu zdržel, aby si důkladně prohlédl tamější, v celé Evropě proslavenou zoologickou zahradu) a Bonn. Z jeho cesty se v archivu dochovalo šest listů Fričova deníku (datovány jsou od 3. května do 5. srpna), plných především pracovních záznamů a seznamů nakoupených přírodnin, ale také záznamů ze schůzek a pracovních jednání nebo z výletů do okolí Londýna. Deník doplňuje sešitek s pečlivými záznamy příjmů a výdajů. Jeho zážitky a osobní pocity z této první „*pracovní*“ cesty přibližuje opět bohatá Fričova korespondence s otcem. Do Prahy se vrátil v září, aby se naplno vrhnul do práce v Muzeu. Pracoval tak usilovně, až byl písemně pokárán správním výborem, že neodevzdal svou zprávu o výsledku cesty do Londýna, ačkoliv si vyúčtoval nějaké peníze za zásilky přírodnin. Fričovy články, ve kterých podrobně popsal své zážitky z Anglie, vyšly v následujícím roce v časopise Živa pod názvy „*Cesta do Londýna*“ a „*Vlast Gorilů*“.²³ Do Londýna se vrátil o dva roky později spolu s Vojtěchem Náprstkem,

19 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 88, 105, 108.

20 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 94. Později Fričovy obchodní aktivity převzal jeho bratr Václav, který si v Praze otevřel obchod s přírodninami.

21 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 106, Frič otcí, 3. srpna 1860.

22 Tamtéž, Frič otcí 13. srpna 1860, fol. 106.

23 „*Vlast Gorilů*“, Živa, roč. 1861, s. 181; „*Cesta do Londýna*“ (Reise nach London), Živa, roč. 1861, s. 121–193.

Obrázek 2 – Antonín Frič spolu s dr. Saltrem na cestě po západní Anglii v srpnu 1860. ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 108 a 109.

a to v době, kdy zde probíhala velká světová výstava. Tato cesta už nebyla jeho soukromá, byl na ní vyslán Sborem obecních starších města Prahy s úkolem zaměřit se na oblast pedagogickou a vypracovat zprávu o vystavovaných *učebních prostředcích*, to znamená podat přehled o celosvětovém způsobu školní výuky, o používaných učebních pomůckách, učebnicích, mapách a dalším školním vybavení, o způsobu ukládání sbírek či vybavení tříd nábytkem. Dalším záměrem bylo prostudovat a v Čechách zveřejnit anglickou vyučovací soustavu. V té době už měl Frič mezi evropskými vědci dobré renomé, v jednom z dopisů otci uvádí: „*Udělal jsem zde již nyní tolik dobrých známostí, že se sem vždy jako domů vrátit mohu, a kdybych nemiloval svou drahou vlast a drahou rodinu – obdrželi byste jednoho*

rána psaní z Austrálie neb Brasílie od pana Antonína, kterému se nabízelo slušného 7.000 stříbra ročně za ředitele musea v Sidnei neb Melbournu. Nebojte se ale moji drazí, neb brzy se k vám vrátím bohatý na zkušenosti, jaké budou naší vlasti užitečnější než australské zlato.“²⁴ Frič strávil v Londýně deset týdnů a pro obec pražskou i Muzeum nakoupil mnoho materiálu a přivezl tolik potřebnou literaturu. Z obou návštěv Londýna vznikla naučná publikace, vydaná vlastním Fričovým nákladem až v roce 1864 pod názvem *Dvě cesty do Londýna* a podtitulem: *Popis vzdělávacích ústavů Londýnských spolu se zprávou o poučných částech světové výstavy*. Podrobná zpráva ze světové výstavy činí 50 stran textu o způsobu výuky a učebních postupech a pomůckách ve všech státech všech kontinentů. Autor se pro srovnání v úvodu knihy vrací i ke své první londýnské návštěvě a jejímu popisu. Co v knize nezminil, v Londýně v průběhu výstavy čile obchodoval se svými vycpaninami a dalšími preparáty a i jeho bratr Václav, obchodník s přírodninami, zde díky Fričovi utržil nějaké peníze. Napovídá tomu jeho korespondence s otcem, kde si stěžuje, že jeho bedny do Londýna stále nedorazily a že tedy on i Václav budou mít finanční škodu.²⁵

24 ANM, fond A. Frič, PK 3, Frič otci, Londýn 14. července 1862, fol. 106.

25 ANM, fond A. Frič, PK 3, fol. 123. Frič otci dne 8. června 1862, 22. června 1862, 4. července 1862.

Pro „špinavou“ preparační a vycpávací práci si zřídil v zahradě, resp. na muzejním dvoře v přístavku na konci Nosticova paláce tzv. rasovnu, domek, do kterého se prý vešly maximálně čtyři osoby, takže když si Frič přivedl k výuce studenty, museli ostatní čekat venku. Svůj muzejní byt v levém křídle paláce, tedy jednu jedinou místnost, používal nejen jako ložnici, ale i další pracovnu. Roku 1863 se habilitoval na pražské universitě jako docent pro porovnávací anatomii a fyziologii, o rok později na technice pro zoologii a paleontologii. V roce 1864 požádal Frič správní výbor o schválení Karla Rengera jako oficiálního asistenta zoologických sbírek, ten byl v únoru téhož roku vyzván ke složení „slibu služného“. V rasovně zpracovával Frič s asistentem a se studenty svoje úlovky, kterými buď obohacoval muzejní sbírky, či je šikovně měnil za jiné exponáty, některé dokonce, jak již bylo řečeno, s úspěchem prodával. Pro účely bělení kostí k sestavování koster, a to nejen zvířecích, požádal správní výbor muzea o zřízení tzv. bělidla, což zavdalo podnět k nepříjemným sporům a dohadům o pracovní prostor v paláci. (Obrázek 3). Správce budovy Muzea, tehdejší knihovník Antonín Jaroslav Vrtátka, se k žádosti o zřízení bělidla vyjádřil negativně. Poukazoval na pohoršení, které vyvolává pohled na bělící se lidské kosti u kolemjdoucích i návštěvníků a ještě Friče udal, že sice v prostorách Muzea lidské kostry sestavuje, ale žádnou z nich Muzeum nevystavuje. Tím vlastně zavdal podnět ke sporu mezi Fričem a správním výborem, který se táhl skoro celý rok, až do léta 1865. Frič totiž požádal kromě zřízení bělidla ještě o vrácení kamen do pracovny zoologie, kam chtěl na podzim umístit studenty Alfréda Slavíka a Emanuela Bártu, kteří mu slíbili, že přes zimu bezplatně zpracují na letních exkurzích nasbírané přírodniny.²⁶ Kamna nedostal (z bezpečnostních důvodů – obava z požáru) a navíc byl požádán o vyklizení prostoru, který zabírají jeho vlastní sbírky, tedy většinou kostry a vycpaniny, nepatřící Muzeu. Poté se dozvěděl od jednatele správního výboru muzea W. W. Tomka, že mu bude zakázáno vycpávání zvířat v prostorách Muzea, pokud nebudou tyto určeny přímo pro vlastní muzejní sbírky. Koncept Fričovy písemné odpovědi na jednateľovo ústní oznámení je uložen v jeho pozůstalosti, originál pak v muzejní registratuře.²⁷ Vzhledem k tomu, že Fričovo vysvětlující psaní vyjadřuje hloubku jeho osobních pocitů a podává plastický obraz života kustoda v Muzeu, považuji za vhodné jej zde ocitovat celé:

„Slavný výbore!

Panem jednatelem sděleno mně bylo usnešení výboru, dle kterého se mně všechny práce preparační, vycpávání a dělání koster, které by museu nenáležely, v domě musejním zakazují. Nařízení toto překvapilo mne velice, jelikož od mého nastoupení služby až do nynější doby mně nikdy ani oustně ani písemně zakázáno nebylo, bych sobě preparováním něčeho nepřivydělal, a já dříve než záležitost ta před výbor vznešena byla nikým o věci té tázán nebyl. Zápověď ta velice důležitá jest pro působení moje u musea, neb právě preparováním koster pro školy a vycpáváním ptáků živil jsem se po celá ta léta, když jsem dříve zdarma, později za skrovné služné tři set zlatých Museu sloužil.

Podobně trpce vydělanými penězi podnikl jsem cesty ve prospěch Musea do Bamatu, do Dalmacie, Francie a Anglicka, a pouze tím, že mně ničím v činnosti mé překáženo neby-

26 Zprávu z této exkurze podává A. F. jako přednosta zoologického odboru za pořádající Komitét k přírodovědnému výzkumu Čech, kterému předsedal J. E. Purkyně. ANM, fond RNM, 18. 10. 1864.

27 Žádné písemné sdělení ze strany Správního výboru se nedochovalo, sám Frič ve svém konceptu uvádí, že se vše dozvěděl *oustně*. Koncept je uložen v ANM, fond A. Frič, Pamětní kniha 3, fol. 120; originál Fričova sdělení v ANM, fond RNM, rok 1864, Pod. 9. 12. 1864, č. 513. Tomuto vysvětlujícímu listu ještě předchází *Seznam předmětů, které se v domě musejním nalézají a mým vlastnictvím jsou a které jsem dle nařízení výboru k odnešení připravil*, tamtéž, Pod. 22. 11. 1864, č. 487.

Obrázek 3 – Fričův náčrtek nástavce pro bělení na střeše tzv. rasovny na dvoře Nosticova paláce Na příkopech. ANM, fond Registratura NM, rok 1864, č. 950

lo, mohl jsem udržeti samostatnost svou, která mně učinila možno opustiti právnická studia, a oddati se při medicíně úplně studiu přírodních věd. Z toho lze viděti, že i ty práce, které jsem na svůj oučet dělal, jsem ve prospěch Musea vykonal, jelikož bych bez nich byl musel dávno opustiti ústav náš, jemuž jsem celé posavadní působení věnoval, a hledati výživu někde jinde.

Tak pracoval jsem po celá ta léta, čekaje na dobu, kde se poměry musea zlepšejí, a nežádal jsem nikdy o zvýšení platu, ani roku lonského, kde mně slavný výbor dobrovolně zvýšil služné ze 315 zl na 500 zl, což na mém nedostatečném postavení mnoho nezměnilo. Když nyní dle výroku sl. výboru své práce preparační v domě musejním více dělat nesmím, nemohu jich vůbec dále dělat, mámli postavení svému co kustos dostáti, a jsem tehdy ve svých důchodech značně zkrácen, kterážto okolnost mne nutí vzněsti na slavný výbor prosbu, aby plat můj zvýšen byl pakli možno na tisíc zlatých r.č.

Krok ten odůvodňuji následujícími důvody.

1. Sloužím nyní již patnácté let Museu, a sice od roku 1849–1854 zdarma a od roku 1854–1863 za služné 300 c m. a od loňského roku za služné 500 zl rč.

2. Ziskal jsem si o sbírky mně svěžené zásluhy, jichž vypočtení by mně vlastně skrovnost zakazovala, kdyby okolnosti ta, že se pánové ve výboru po ta léta opětovně vystřídali a pouze jen dva neb tři po celý ten čas svědky mého působení byli, mne nenutila předce na některé nynější výbor upozorniti.

a. Kdokoli sbírky zoologické viděl před 15ti léty, pohlížeti na ně musel jen s outrpností a často slyšány jsou od domácích i od cizinců politující hlasy. Nyní stojej sbírky ty v popředí mezi menšími Musei Europy a nalézají co do uspořádání a vědecké ceny všeobecného uznání

b. Co se týče počtu Exemplárů tu se na příklad rozmnožila sbírka ptáků ze 500 kusů na 2.300 sbírka ssavců z 80 kusů na 200. Sbírký ryb a plazů čítajíce dříve jen několik čísel mají nyní několik set exemplárů. a i ostatní oddělení sbírek vyjma hmyzu rozmnožila se asi o dvě třetiny.

c. Ujal jsem se opuštěného oddelení paleontologie, spořádal hlavně české skameněliny a založil všeobecnou sbírku geologickou z výsledků svých cest.

d. Mimo již vypočtené větší cesty, jichž výsledky jsem Museu daroval a též za dubletty mnoho pro sbírky vyměnil, jel jsem opětovně na vlastní outraty do Berlína a Vídně, bych v tamnějších sbírkách vyhledal jména mnohých přírodnin, ku jejichž určení literatura v Praze se nalézající nestačila.

e. Mnoho set zlatých vyzískal jsem Museu od příznivců jeho tím, že jsem je pohnul ku zakoupení mnohých přírodnin na př. Lva, Lamu, hroznejše, Žiraffu, obrovskou želvu Sarylu a jiných více.

3. Hlavní příčina, proč o zvýšení platu žádám, jest, že toužím po tom, bych mohl Museu obětovati veškerý čas svůj, neb toho sbírky mně svěžené velice potřebují. Služba kustoda sbírek zoologických není taková, aby ku jejímu zastání stačilo denně pouze několik hodin; ona vyžaduje velmi často namáhavou, nepřetrženou práci po vícero dní i týdnů, a nemáli považována býti za pouhou sinecuru, nemůže nikdo při ní ještě v zastávání jiného pravidelného úřadu se uvázati.

V Praze dne 9 Prosince 1864

Dr Antonín Frič

kustos

Fričův dopis zůstal dlouho bez odpovědi. V dubnu následujícího roku, na dotaz správního výboru, zda má sbírka zoologická a paleontologická nějaké dubletty na výměnu s jinými institucemi, především muzei, je mezi Fričova většinou zamítavá stanoviska připsán povzdech: „Jsem sám pro celé oddělení zoologie a paleontologie, nemám ani assistenta ani sluhu – a nevím vskutku co dříve dělati.“²⁸ Poté nabídl Frič některé kousky ze svých vlastních sbírek Muzeu ke koupi s návrhem, že s platbou může počkat až podle výsledků hospodaření Muzea v příštích dvou letech. Jejich hodnotu vyčíslil na 171 zlatých. Nakonec, po dalších neúspěšných pokusech vyjednávání o ceně, tyto přírodniny Muzeu bezúplatně daroval. Teprve poté se konečně Frič dočkal odpovědi na svůj list ohledně zákazu vycpávání v Muzeu (tedy po půl roce od vysvětlujícího listu) a to v tomto znění „*Podepsaný výbor vzal v sezení svém dne 2 května r t. k vědomosti Vaše vysvětlení v příčině dvou nesrovná-*

28 ANM, fond RNM 1965, č. 132, dopis je datován v Praze dne 20. dubna 1865. Asistent zoologického oddělení Karel Renger, na Fričovu žádost rok předtím schválený a ustanovený Správním výborem, byl ze služby propuštěn poté, co Frič výboru oznámil, že Renger omezil svou činnost v muzeu pouze na vyzvedávání měsíčního platu. ANM, fond RNM, Pod. 14/4 1864, č. 145 a Pod 25/4 1864, č. 158.

vajících se seznamů přírodnin, kteréž ačkoliv Váš majetek jsou, v Museu chováte a z nichž některé jemu ke koupení nabízíte. V dotčeném vysvětlení oznamujete také svůj úmysl, že tyto přírodniny ústavu našemu darovati míní. Výbor přijímá ochotně vzácný tento dar a vydává za něj slušné díky. Což se pak žádosti Vaši za zvýšení služného týče, lituje Výbor, že při nynějším stavu důchodů musejních na ten čas jí vyhověti nemůže. V.M.Kr.Č. V Pr. 3/6 865..“²⁹

Přes veškerou svou náročnou práci se sbírkami, činnost pedagogickou i účast v Komitétu pro přírodovědecké prozkoumání Čech se Frič ještě stává iniciátorem založení Klubu přírodovědeckého (1869). Je zvolen jeho protektorem, který nejen že klub finančně podporuje, ale především věnuje studentům shromážděným v klubu svůj drahocenný čas.

Přesto mu ještě nějaký zbyval, jinak by nestihl vstoupit do manželství s ovdovělou Marií Ullmanovou, rozenou Pernerovou a definitivně opustit svůj byt v Muzeu.³⁰

Fričova pedagogická činnost začala na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě, kam byl v roce 1871 přijat jako mimořádný profesor zoologie přírodovědné podseky filosofické fakulty, a trvala více jak 40 let. Řádným profesorem byl jmenován v roce 1880. Krátce po rozdělení univerzity (1882) a vzniku české filozofické fakulty se stal ředitelem nově zřízeného zoologického ústavu fakulty. Protože po rozdělení univerzity připadl zoologický kabinet německé fakultě, využíval Frič bohatých sbírek Národního muzea pro konání cvičení a seminářů. Svě studenty tak vodil do sbírek, které předtím sám uspořádal. Nechával je pracovat v prostorách Muzea, kde jejich služeb využíval k jeho i svému prospěchu. Na jejich práci dostával od Muzea nepatrný příspěvek, takže ji hlavně dotoval ze své kapsy.

Prof. MUDr. Bohuslav šlechtic Jiruš

(17. 10. 1841 – 16. 11. 1901)

Doposud jsme sledovali v Muzeu pouze dr. Antonína Friče, jeho začátky a profesní vývoj. V době, kdy odsloužil v zoologickém oddělení Muzea patnáct let (1849–1864) a psal již citovaný vysvětlující dopis správnímu výboru, dokončoval Bohuslav Jiruš svá studia na medicíně, kde dva roky po sobě promoval. Nejprve pro obor lékařství a porodnictví (1865), poté chirurgie (1866). Pouze hypoteticky můžeme předpokládat, že se Jiruš s Fričem na půdě Muzea setkali jako pedagog a student. Jiruš, tak jako mnoho jiných studentů medicíny, mohl docházet do Muzea ke studiu zoologie. Zda Frič Jirušovi přednášel, je opět pouze domněnka, s ohledem na Fričovu docenturu by to možné bylo. Zatím co Fričův osobní fond v Archivu Národního muzea je velice bohatý na písemnosti, které se týkají jeho osobního života a jeho působení v muzejních sbírkách,³¹ k životu Bohuslava Jiruše tak podrobný biografický materiál nemáme. V jeho pozůstalosti není uložena žádná osobní korespondence, nenajdeme zde ani fotografie z jeho života (Obrázek 4).³² Písemnosti, uložené v ANM sice obsahují 16 kartonů, většinou se však jedná o rukopisy jeho vědeckých publikací. O jeho spolupráci s Muzeem království Českého v době studií lékařské fakulty

29 ANM, fond RNM 1965, koncept – nečíslováno. Originál dopisu se ve Fričově pozůstalosti nedochoval.

30 Sňatkem s Marií získal Frič nejen nezletilou dceru Ludmillu, ale také široké příbuzenstvo rodiny Pernerovy z Týnce nad Labem, které jej díky svým podnikatelským aktivitám (mlýny a strojírny) v budoucnu společensky i finančně podporovalo.

31 Pamětních knih je celkem pět a jsou dosud nedoceneným studijním materiálem. Vznikly již za Fričova života, podle chatrného Fričova rukopisu až po roce 1900. Po jeho smrti v nich krátce pokračoval některý člen rodiny, patrně dcera Marie. Zřejmě nedopatřením byly knihy po svázání dokumentů očíslovány obráceně. Také některé písemnosti nejsou správně chronologicky zařazeny.

32 Jediná portrétní fotografie B. Jiruše se v Národním muzeu dochovala na skleněném poháru, uloženém v OSČD, inv. č. H2-5.202.

Obrázek 4 – Fotografie B. Jiruše ze skleněného poháru, OSČD, inv. č. H2-5.202

a přírodovědců v červnu roku 1882.³⁶

Po svém návratu ze Záhřebu byl Jiruš vyzván výborem Klubu přírodovědeckého v Praze, aby se stal jeho členem. Jak již bylo uvedeno, protektorem tohoto klubu byl Antonín Frič.

se žádné prameny nedochovaly. Pravděpodobné je, že do Muzea docházel, neboť to v té době bylo, vedle univerzity a techniky, dalším odborným pracovištěm, podílejícím se na vzdělávání tehdejších studentů. Jestliže se Jiruš zajímal o farmakologii, pak určitě navštěvoval sbírky botanického oddělení, které spravoval, tehdy ještě docent, Ladislav Čelakovský. Prvním konkrétním dokladem o Jirušově spolupráci s Muzeem je zpráva, že se v roce 1868 stal přispívajícím členem Společnosti Muzea království Českého.³³ V té době pracoval již jako sekundární lékař v pražské všeobecné nemocnici, kde se věnoval také vědecké práci. Dokladem této jeho činnosti jsou články a rozpravy, uveřejněné v „Časopise českých lékařů“. Jiruš se zaměřil především na farmakologii, stal se asistentem profesora Lercha v zoochemickém ústavu lékařské fakulty (1870). Na podzim roku 1875 Prahu opustil a odjel jako nově jmenovaný řádný profesor botaniky do Záhřebu, kde působil na univerzitě Františka Josefa I. až do roku 1886. Někdy z té doby pochází dopis, adresovaný profesoru Fričovi. Datovaný je v Záhřebu 20. května bez vnočení.³⁴ Jiruš se omlouvá, že odesílá preparáty určené na výstavu pozdě a prosí o jejich navrácení „způsobem v cirkuláři naznačeným“.³⁵ V krátké zprávě se nepíše, o jaké se jednalo preparáty, stejně tak těžko dnes určíme, pro jakou výstavu byly připraveny. S největší pravděpodobností se jednalo o pražskou výstavu lékařsko-přírodnickou, která byla spojena se sjezdem lékařů

33 ČČM, roč. 42, sv. 1, 1868, Zpráva o Museu království Českého od 1. prosince 1867 do konce února 1868, s. 108.; ANM, fond B. Jiruš, karton 16, korespondence s NM, dopis sekretáře Musea království Českého V. Nebeského ze dne 4. května 1868, který zasílá Jirušovi diplom a stanovy společnosti

34 Podle soupisu pobytových míst, které si pečlivě vedl, byl Jiruš v Záhřebu každý květen v letech 1875–1886 (mimo rok 1883). ANM, fond B. Jiruš, kart. 16, Cestovní zápisky zvěč. jednatele Musea král. Českého dv. r. prof. Dra Boh. šlechtice Jiruše od r. 1849 do r. 1892.

35 ANM, fond A. Frič, kart. 8, inv. č. 441.

36 ANM, fond RNM, 1882, varia. Výzva Komitétu výstavy přírodnicko-lékařské r. 1882 v Praze k účasti na výstavě. Tisk, včetně předpokládaného programu, je podepsán Fričem jako zástupcem výstavního komitétu.

Jiruš žádost vyslyšel a klubu věnoval nejen svou přízeň, ale i několik knih do knihovny.³⁷

Spolupráce s Muzeem dostala konkrétní obrysy v roce 1891, kdy byl Jiruš, už jako šlechtic, na valném shromáždění Společnosti dne 15. prosince 1891 zvolen členem správního výboru Musea království českého v Praze, tedy začal se aktivně podílet na chodu a činnosti Muzea. Jak vyplývá z dochované korespondence, opakovaně jej zvali do různých komisí, zabývajících se např. posuzováním reorganizace personálního obsazení paleontologických sbírek, tedy oddělení, kterého byl Frič ředitelem, převzetím entomologické sbírky profesora Dudy či posouzením návrhů pravidel k užívání botanických sbírek, předložené jejich kustodem dr. Čelakovským. Jiruš se stal inspektorem botanických sbírek, aktivně se podílel na jejich zpracování a zpřístupňování, včetně návrhů na způsob jejich uspořádání pro výstavy. Další vyjádření poskytoval Jiruš ohledně návrhu skříní pro připravovanou botanickou sbírku do nové budovy Muzea nebo rozmístění beden k hubení hmyzu v těchto sbírkách.³⁸ Navrhl i způsob nového popisování exponátů trojjazyčnými nápisy. Stejně jako Frič do zoologie věnoval i on do botanického oddělení řadu přírodnin. V roce 1894 mu správní výbor děkuje za *drahocennou kolekci semen, plodů a sušených rostlin, zvláště exotických, čímž teprve umožněno bylo vystavení zmíněné sbírky*. Za tento dar byl jmenován *činným členem Společnosti musejní*.³⁹ V roce 1896 byla Jirušovi udělena hodnost dvorního rady a jako takovému mu Frič posílá zprávu z cesty po Francii „*Velectěný pane dvorní rado! Mám za svou povinnost podati Vám správu o mé cestě na které den co den něco pro museum získám*.“ Následuje výčet míst a institucí, které navštívil a živočichů, které získal. Podepsán *Váš ctitel*.⁴⁰

V Registratuře Národního muzea a obou osobních fondech se setkáme s dalšími dopisy či úředními akty, týkajícími se spolupráce a později pracovního vztahu Frič × Jiruš. Jedním z nich je nominace obou profesorů do zvláštní komise, sestavené v roce 1900 s úkolem podrobného zkoumání mozku Františka Palackého.⁴¹ Frič byl při této příležitosti navíc požádán, aby po prozkoumání mozek zvážil, než bude znovu uložen. Do komise byli dále jmenováni dva lékaři, MUDr. Jar. Hlava a MUDr. Jan Janošík. Celý vědecký výzkum vedl prof. MUDr. J. V. Rohon. Frič byl do této komise nominován za zoologický odbor Muzea a Jiruš za jeho správní výbor, ve kterém v té době působil již jako jeho jednatel. Tuto funkci zastával od roku 1897 a poté už setrval jako jednatel ve výboru prakticky až do své smrti. Na podzim téhož roku upozorňuje Jiruš Friče na nález kostry nosorožce na Pardubicku a prosí jej, aby pečlivě zvážil odmítnutí jejího nákupu, jelikož „*Kdybychom ji nezískali, neb se o to alespoň nepokusili, udělá Woldřich z toho casu celébre, bude se to tahat po novinách a do valné hromady a využítuje se to ve vydatné míře od četných „příznivců“ Musea proti němu*“.⁴²

Z písemných podkladů, které se dochovaly v obou osobních fondech a také v registratuře muzea, vyplývá, že Frič s Jirušem nebyli pouze „spolupracovníky či zaměstnanci“ Muzea, ale také jeho významnými mecenáši. Oba pánové nelitovali svých finančních prostředků, které Muzeu věnovali. O tom, že Frič odevzdal Muzeu mnoho svých významných a cen-

37 ANM, fond B. Jiruš, kart. 16, korespondence, dopis ze dne 15. února 1887, poděkování výboru za přijetí členství ze dne 8. března 1887.

38 ANM, fond B. Jiruš, kart. 16, korespondence NM, passim.

39 ANM, fond RNM, 1894, č. j. 310.

40 ANM, fond B. Jiruš, kart. 16, korespondence NM, Frič Jirušovi, Nice 31. 3. 1898.

41 ANM, fond A. Frič, inv. č. 1169/b.

42 ANM, fond A. Frič, inv. č. 441. Jan Nepomuk Woldřich (1834–1906) byl profesorem geologie a paleontologie na pražské Karlově univerzitě, v muzeu byl inspektorem paleontologických sbírek.

ných přírodnin, bylo již psáno, nepřímou přícházely peníze Muzeu také skrze jeho četné studijní a sběratelské cesty po Evropě. Pokud se týká přímo hotovosti, předal v roce 1897 Muzeu částku 1.000,- zlatých na instalační práce v zoologickém a geologicko-paleontologickém oddělení nové muzejní budovy. O čtyři roky později byly do knihy přírůstků jako dar zapsány dva zlaté snubní prsteny Fričových rodičů.⁴³ Také Jirušův odkaz Muzeu byl velkolepý. Ve své závěti, sepsané již roku 1893, se rozhodl finančně zabezpečit svou sestru a nám dosud neznámou Theresii Jančíčovou doživotní rentou. Všechn svůj další majetek odkázal Muzeu.⁴⁴ Jeho závět je velmi přesně, položku po položce, rozepsána a také na tehdejší dobu neobvyklá. O jejím významu svědčí i to, že byla po jeho smrti vydána tiskem. Jiruš v sobě nezapřel muzejníka s pochopením pro historické souvislosti, proto jsou dodnes v budově Národního muzea uloženy dvě bedny označené jeho jménem a čekající na otevření v roce 2101. Knihovnu obohatilo skoro čtrnáct set svazků knih, archiv muzea obdržel pergamenové listiny a diplomy, několik kartonů fotografií a všechny osobní písemnosti. Trojrozměrné předměty, jako např. šperky, hodinky, vzácné nádoby, obrazy a nábytek, byly předány do muzejních sbírek. Cenné papíry, stříbrné a zlaté mince a hotovost byly uloženy na rozumný úrok v bance a rozděleny mezi jednotlivá muzejní oddělení, aby z nich mohly být v budoucnu nakoupeny další sbírkové předměty.

Ve svém článku *Moje jubileum 80. let*⁴⁵ profesor Frič uvedl, že za část peněz z odkazu profesora Jiruše kupoval přírodniny na své poznávací cestě po Americe. Tady se ale zmylil, po Americe cestoval ještě za Jirušova života – v roce 1899.

Jirušovi osud nedopřál tak dlouhý a plodný život, jako jeho kolegovi Fričovi. Zemřel na počátku 20. století, v roce 1901. Frič sloužil Muzeu a vědě ještě dalších třináct let. V květnu roku 1913, tedy ve svých 81. letech, předal všechny své milované sbírky, umístěné již v nové budově na Václavském náměstí, svému nástupci a odešel na zasloužený odpočinek. Zemřel po krátké nemoci v listopadu 1913.

43 ANM, fond A. Frič, inv. č. 1169/a + c.

44 Podrobnosti o Jirušově závěti viz Milena Běličová, *MUDr. Bohuslav šlechtic Jiruš a jeho odkaz Národnímu muzeu*, in: Sborník Národního muzea, řada A – Historie, sv. 67, 2013, čís. 3–4, s. 5–12. Životu a dílu rytíře Jiruše je věnován celý tento Sborník NM.

45 Novinový výstřížek *Feuilleton. Moje jubileum 80. let, napsal dr. Ant. Frič*. ANM, fond A. Frič, PK 4, fol. 60.